

Alternacje głoskowe

Autor: Halina Karaś

Alternacje głoskowe – oboczności samogłosek lub spółgłosek. W gwarach w większości alternacje samogłoskowe i alternacje spółgłoskowe są takie, jak i w języku ogólnopolskim, np. oboczności samogłosek e – a (las – lesie), e – o (zioło – zielny), e – □ tj. zero dźwięku (sen – snu), o – u (w zapisie ó) (dół – dołu), oboczności spółgłosek, np. k – c (rynka – rynce), g – dz (noga – nodze), t – ć (płat – płocie), d – dź (woda – wodzie), ę – ą (dąb – dęba). Obserwuje się natomiast inny ich zakres na skutek wyrównywania tych oboczności między innymi przez upowszechnienie się w części gwar tematów bez alternacji, np. w zakresie oboczności e – a upowszechnienie się po spółgłoskach wargowych, zwłaszcza na Mazowszu, postaci z e, np. powieść, zawiesy, zamieść, podobnie w zakresie alternacji e – o upowszechnienie się na ogół tematów z e, np. niesę, bierę, wiezę, mietła, biedro, wiesna, choć także sporadycznie można zauważyć wyrównanie do postaci z o, np. niosę – niosiesz, wiozę – wioziesz (zob. Przegłos). Zakres oboczności e – □ też jest inny ze względu na jej usuwanie przez wprowadzanie ruchomego e, np. bes – besu, mech – mechu, lub przez wtórne wprowadzanie e (zob. Samogłoski wstawne), np. wiaer – wiatra, meter – metra. Podobnie na skutek wyrównań usuwana jest w niektórych gwarach częściowo oboczność ę – ą (np. męź – męża, dęb – dęba) oraz oboczności spółgłoskowe, np. mogą – mogymy (na Spiszu: mozym – mozimy), bierę – bierymy (= ogp. mogą – możemy, biorę – bierzemy). Zob. Wyrównania tematów fleksyjnych. Oboczności typowo gwarowe to przede wszystkim alternacje samogłosek pochylonych i jasnych, kiedyś właściwe też językowi ogólnemu, np. a jasne – a pochylone (tu w zapisie ao): dziaod – dziada, saod – sadu, raoz – razu, e jasne – e pochylone (tu w zapisie ei/y), np. oraz o jasne – o pochylone (tu w zapisie ou), np. wouł – wołu, mrouz – mrozu. Na skutek mazurzenia pojawiają się w gwarach mazurzących inne alternacje, np. g – z (noga – nózka – nówek), ch – s (suchy – susyc – susa) czy w innym zakresie k – c (kotek – kotecek, płaces – płakał) lub też usuwane są pewne oboczności, np. z – ź (mazes – mazać = ogp. mażesz – mazać), s – sz (pise – pisać = ogp. piszę – pisać).